

Vysvetlenie hodnoty poznania v naturalistických koncepciách poznania

Mgr. Martin Nuhlíček, PhD.

Veda a hodnoty: naturalistické a konštruktivistické prístupy

Bratislava, 5. 5. 2017

Tradičný pohľad na otázku poznania

- Epistemologický problém poznania je tradične ekvivalentný otázke: **čo je to poznanie?**
- Odpovedať na tento problém znamená artikulovať vhodnú **definíciu poznania** = nevyhnutné a postačujúce podmienky pojmu poznania
- Tento prístup jednoznačne prevláda v rámci tzv. analytickej epistemológie (cca od polovice 20. storočia)
- Významne určuje obsah epistemológie ako disciplíny – motivuje problém zdôvodnenia, problém skepticizmu, metodologické otázky atď.

Problém hodnoty poznania

- V ostatných 10-15 rokoch sa situácia mení a do epistemologického diskurzu vstupuje problém hodnoty poznania
- Všeobecný predpoklad: poznanie **je hodnotné**
- „Z hľadiska toho, že predpoklad hodnoty poznania je pre epistemológiu centrálny, je prekvapivé, ako málo diskusií o hodnote poznania sa dá nájsť v dejinách epistemológie“ (Kvanvig 2003, ix)
- Nový pohľad: teórie poznania by mali vysvetľovať nielen povahu poznania, ale aj **hodnotu poznania** (P*)
- Nastolenie epistemologického problému hodnoty poznania:
 1. aký typ hodnoty má poznanie?
 2. na základe čoho má poznanie svoju hodnotu?

Hodnota poznania ako kritérium

- Schopnosť uspokojivo vysvetliť hodnotu poznania môže tvoriť **kritérium** pre prijatie alebo odmietnutie teórií poznania
- **Cieľom príspevku** je posúdenie troch v súčasnosti významných teórií poznania z hľadiska ich možností, ktoré poskytujú pre vysvetlenie hodnoty poznania
- Cieľom nie je stanoviť, ktorá teória „dobro“ vysvetľuje hodnotu poznania, ale či vybrané teórie poskytujú vôbec nejaký plauzibilný rámec pre vysvetlenie hodnoty poznania
- Aktuálne teórie poznania:
 1. klasická tripartitná teória poznania; 2. reliabilizmus (reprezentant naturalistických teórií poznania); 3. „cnotná epistemológia“

Tripartitná teória

- Klasická tripartitná teória definuje poznanie ako **zdôvodnené pravdivé presvedčenie** (mienka)
- Prečo je podľa tejto teórie poznanie hodnotné?
- Triviálna odpoveď: poznanie je hodnotnejšie než obyčajná mienka, pretože je pravdivé a zdôvodnené
- Zaujímavejšia otázka: **Menónov problém** (Platón 1990) – prečo je poznanie hodnotnejšie, než pravdivá mienka?
- Príklad: poznanie cesty do Larissy vs. pravdivá mienka o ceste do Larissy – praktická užitočnosť je rovnaká
- Platónova odpoveď: pravdivá mienka sa ľahko stratí, ale poznanie je stabilnejšie – „pripútané k pravde“

Otázka zdôvodnenia

- Súčasná odpoveď: poznanie je hodnotnejšie než pravdivá mienka, pretože je **zdôvodnené**
- „...otázky, ktoré filozofi kladú o možnosti poznania, vôbec nebudú vyriešené tým, že objavíme, čo je poznanie. Totiž mnohé z nich sa opäť objavujú ako otázky o legitímnosti požiadavky zdôvodnenia (...) – a to je vlastný záujem teórie, ktorú nazývame teóriou poznania“ (Ayer 1956, 34)
- Vysvetlenie hodnoty poznania sa tak presúva na vysvetlenie **hodnoty zdôvodneného presvedčenia**
- O zdôvodnení sa však vedú rozsiahle a stále neukončené diskusie – treba precizovať chápanie zdôvodnenia

Reliabilizmus

- Reliabilizmus tvorí jednu z prominentných teórií, čo sa týka bližšieho vymedzenia zdôvodnenia a poznania
- Podľa reliabilizmu poznanie = **spoľahlivo utvorené** pravdivé presvedčenie (Goldman 1979)
- Spoľahlivé kognitívne zdroje sú tie, ktoré majú tendenciu produkovať pravdivé presvedčenia
- Otázka spoľahlivosti konkrétnych zdrojov je kontingentná – reliabilizmus odkazuje na empirické metódy
- Napr. zraková percepcia u jedného subjektu môže „vyjsť“ spoľahlivá, ale u iného subjektu nespoľahlivá
- Určovanie poznania tak vyníma z kompetencie filozofickej epistemológie = **naturalistická koncepcia poznania**

Problém pohltenia

- Ako možno vysvetliť hodnotu poznania v rámci reliabilizmu?
- Reliabilisti sa môžu odvolať na to, že spoľahlivé kognitívne zdroje sú hodnotnejšie než nespoľahlivé
- **Problém pohltenia** (swamping problem): hodnota spoľahlivého zdroja sa neprenáša na hodnotu jeho produktu, t. j. na konkrétne presvedčenie – hodnota zdroja je „pohltená“ hodnotou výsledku (Zagzebski 2003)
- Analógia: dve dobré šálky kávy sú rovnako hodnotné, aj keď jednu vyrobil spoľahlivý a druhú nespoľahlivý prístroj
- Teda hodnota poznania **sa nedá vysvetliť** pomocou hodnoty spoľahlivých kognitívnych zdrojov

Cnostná epistemológia

- **Cnostná epistemológia** (virtue epistemology) zahŕňa teórie, ktoré sa pokúšajú skĺbiť faktor spoľahlivosti so subjektívnou kontrolou poznania prostredníctvom „cností“
- AAA teória (Sosa 2007) – rozličné atribúty presvedčenia:
 1. presné (accurate) = spoľahlivé (pravdivé)
 2. šikovné (adroit) = kompetentné (zodpovedné)
 3. úspešné (apt) = spoľahlivé **vdďaka** kompetentnosti
- Poznanie je úspešné presvedčenie, t. j. pravdivé vdďaka uplatneniu epistemických kompetencií

Kognitívne úspechy

- Poznanie chápané v líniách cnostnej epistemológie predstavuje druh **kognitívneho úspechu**
- Úspechy sú hodnotné kvôli spôsobu, akým vznikajú – dosiahnutie cieľa pomocou relevantnej schopnosti
- Hodnota poznania je teda vysvetlená tým, že ide o úspešné dosahovanie pravdy práve vďaka manifestovaniu príslušných epistemických kompetencií subjektu
- Pozn.: Niektorí považujú za nadradený druh kognitívneho úspechu **porozumenie** = holistické uchopenie siete poznatkov (Kvanvig 2003; Pritchard 2012)

Záver

- **Zhrnutie výsledkov:**
 1. tripartitná teória prevádza hodnotu poznania na hodnotu zdôvodnenia, ktoré však musí bližšie špecifikovať
 2. reliabilizmus poníma zdôvodnenie ako spoľahlivosť zdrojov, ale hodnota zdrojov sa neprenáša na ich produkty (!)
 3. cnostná epistemológia pripisuje hodnotu kognitívnym úspechom, s ktorými stotožňuje poznanie
- **Záver:** Naturalistický prístup k poznaniu nedokáže uspokojivo vysvetliť hodnotu poznania – pokiaľ prijmem predpoklad P^* , tak máme argument proti tejto línii uvažovania

Literatúra

- AYER, A. (1956): *The Problem of Knowledge*. London: MacMillan.
- GOLDMAN, A. (1979): What Is Justified Belief? In: Pappas, G. (ed.): *Justification and Knowledge*. Dordrecht: Reidel, 1–23.
- KVANVIG, J. L. (2003): *The Value of Knowledge and the Pursuit of Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NUHLÍČEK, M. (2017): V čom spočíva problém hodnoty poznania? (Pripravované.)
- PLATÓN (1990): Menon. In: *Dialógy*, zv. I. Bratislava: Tatran, 483–524.
- PRITCHARD, D. (2012): Knowledge and Understanding. In: Pritchard, D., Millar, A., Haddock, A. (eds.): *The Nature and Value of Knowledge. Three Investigations*. Oxford: Oxford University Press, 3–88.
- SOSA, E. (2007): *A Virtue Epistemology: Apt Belief and Reflective Knowledge (Volume I)*. New York: Oxford University Press, kap. 2.
- ZAGZEBSKI, L. (2003): The Search for the Source of the Epistemic Good. *Metaphilosophy* 34, 12–28.